

DOI: <https://doi.org/10.59630/25792644-2023.1.24-87>

**ԳԱԶԸ ԵՎ ԺՈՂՈՎՐԴԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆ
ԸՆԿԱԼՈՒՄՆԵՐԸ ԵՎՐՈՊԱՅՈՒՍ**

ԳԱՐԻՎ ՔԵՌՅԱՆ

Եվրամիությունը լի է վճռականությամբ հրաժարվել ռուսական էներգառեսուրսներից, քանի որ կարծում է, որ Վլադիմիր Պուտինը դրանք դարձրել է Եվրոպայի դեմ տնտեսական պատերազմի գործիք: Դա հեշտ չէ և թանկ է: ԵՄ-ն նոր ծրագրեր է կազմում գազային շրջափակման պայմաններում գոյատևելու և գումարներ է փնտրում բնակչության և բիզնեսի աջակցության համար: Ամենաընդգրկուն էներգետիկ ճգնաժամն արդեն աշխարհի երկրորդ խոշորագույն տնտեսությանն արժեցել ավելի քան կես տրիլիոն եվրո: Ձմռանը եղավ մի պահ, որ գազի գինը 10 անգամ գերազանցեց նախորդ տարվա ցուցանիշը: Գազարումը "անջատել է" Հյուսիսային հոսք" հիմնական խողովակաշարը, սկզբում պրոֆիլակտիկայի նպատակով, իսկ հետո նրա երկու ճյուղերն էլ պայթեցվեցին:

Մեղավորը Պուտինն է, վստահ է ԵՄ ղեկավարությունը: Բրյուսելում համոզված են, որ Ռուսաստանն ակտիվորեն շահարկում է էներգետիկ շուկան: Սակայն որքան էլ, որ բարձրագույն ճառեր հնչեն ապագայի, ազատությունների և արժեքների մասին, ԵՄ երկրների 450 միլիոն քաղաքացիներին հետաքրքրում է իրենց բարեկեցությունն ու կենցաղը, որից երբեք չեն հրաժարվի: Գերմանիայի և նյուս եվրապական մեծ պետությունների իշխանությունների էներգետիկ քաղաքականության դեմ արդեն հզոր բողոքի ցույցեր են տեղի ունեցել սկսած 2022 թվականի սեպտեմբերից:

Եվրոպան սկսել է պատրաստվել ամբողջական գազային շրջափակմանը եւ արտակարգ պլաններ մշակել այն մասին, թե, ինչպես գոյատևել առանց ռուսական էներգակիրների:

Մինչ Ուկրաինա ներխուժելը Ռուսաստանը դեպի Եվրոպա էներգառեսուրսների հիմնական մատակարարն էր: Ռուսական նավթը, նավթամթերքները, գազն ու ածուխը ծածկել են եվրոպական սպառման գրեթե 25 տոկոսը, ընդ որում գազի բաժինը հատկապես բարձր է եղել՝ մինչև 40 տոկոս: Այժմ Նորվեգիան ԵՄ-ին ավելի շատ գազ է մատակարարում, քան Ռուսաստանը, "Գազպրոմի" մասնաբաժինը եվրոպական շուկայում 40 տոկոսից նվազել է մինչև 9 տոկոս: Բրյուսելում համոզված են, որ Պուտինը կպարտվի, իսկ Ուկրաինան ու Եվրոպան կշահեն: Փորձագետների մի մասը կարծում է, որ Պուտինի դեմ լինելու է պյուտոյան հաղթանակ: Ձմռանը առանց հովհարային անջատումների ապրելու համար թանկ վճարեցին բոլորը: Եվրոգոտու 19 երկրներ այս տարի լրացուցիչ միլիոններ ծախսեցին գազի գնման համար, ինչը նրանց զրկեց ավելի քան 2 տոկոս տնտեսական աճից, հաշվել են Bloomberg-ի տնտեսագետները: Մասամբ այդ հաշիվը վճարում են բնակչությունն ու բիզնեսը: Սպասվում են զանգվածային սնանկություններ ու սոցիալական ընդվզումներ: Դրա համար էլ իշխանությունները միջամտեցին սուբսիդիաներով, այսինքն՝ փոխհատուցեցին բիզնեսի և բնակչության կորուստները, բայց հարկատուների գումարներից, որն ավելացնում է կառավարությունների պարտքերը: ԵՄ-ում էներգակիրների դեմ պայքարի բյուջետային ծախսերն արդեն գերազանցել են մոտ երեք ու կես մլրդ եվրոն: Միությունը լքած Մեծ Բրիտանիան հետ չի մնում և օրերս հաստատել է պետական աջակցության աննախադեպ ծրագիրը, որն առաջիկա երկու տարում կարժենա առնվազն 150 մլրդ ֆունտ:

Ռուսական էներգառեսուրսներից կախվածությունը քաղաքական առումով մեզ շատ ու շատ թանկ է նստում, ասել է ԵՄ կառավարության ղեկավար ֆոն դեր Լյաենը: Եվրոպայի ղեկավարները նախընտրում են ապրել ավելի աղքատ, բայց ձերբազատվել այդ կախվածությունից: Իհարկե մեծ հույս կա Ռուսաստանին փոխարինել ավելի հուսալի մատակարարներով, ինչպիսիք են ԱՄՆ-ը, Նորվեգիան, Ալժիրը և այլն :

Պուտինը նույնպես ձեռքերը ծալած չի նստել: Օրինակ նա տապալեց ռուսական էներգակիրների գների առավելագույն մակարդակի սահմանման որոշումը: Հենց որ ֆոն դեր Լյաենը հնչեցրեց այդ գաղափարը, Պուտինը Ռուսաստանից էներգառեսուրսներ գնելու առաջարկը անվանեց "բացարձակ բութ որոշում" և սպառնաց ի պատասխան անջատել գազն ու մնացած ամեն ինչ: Նա ասաց, որ ընդհանրապես ոչինչ չենք մատակարարելու, ոչ նավթ, ոչ ածուխ, ոչ վառելիքային մագուր, ոչ մի բան, եթե դա հակասում է մեր տնտեսական շահերին և հերթական անգամ կրկնեց, որ վստահ է, որ Եվրոպայն այլևս տեղ չունի գնալու: "Նրանք, ովքեր մեզ ինչ-որ բան են պարտադրում, այն վիճակում չեն, որ այսօր մեզ թելադրում են իրենց կամքը: Թող մտածեն", - ասաց նա: Արդյունքում էներգակիրների գների առավելագույն չափի մտցնելու առաջարկին դեմ են արտահայտվել ոչ միայն ռուսական մատակարարումներից կախված Հունգարիան, Սլովակիան և Ավստրիան, այլև Գերմանիան, Նիդեռլանդներն ու Դանիան:

Ինչպես տեսնում ենք, հզոր և հարուստ Եվրոպան հրաժարվելով ռուսական էներգակիրներից չտեսնված և չլսված միլարդներ է ծախսում, որի հետևանքները դեռ հետո են երևալու: Էներգետիկ աղբյուրների դիվերսիֆիկացիան տարիների գործընթաց է և հսկայական ռեսուրսներ է պահանջում, իսկ սոցիալական բողոքի արձագանքները, քաղաքական հետևանքները շաբաթների և օրերի ընթացքում իրենց զգացնել են տալիս: ԵՄ օրինակը մեզ ստիպում է յոթը չափել, նոր մեկը ձևել:

Հայաստանում այս թեմայի հետ կապված կարևոր է իմանալ նաև, որ գազը ստիպում է նաև գլխիվայր շրջված պատկերացումներ ունենալ ժողովրդավարության մասին: Ուկրաինական պատերազմը հավաքական Արևմուտքը մատուցում է որպես ավտորիտար ռուսական բռնապետության դեմ պայքար ազատ աշխարհի ժողովրդավարական արժեքների փրկության համար: Այն, որ ՌԴ քաղաքական համակարգը և նախագահ Պուտինի ավտորիտար կառավարումը չեն համապատասխանում արևմտյան տիպի ժողովրդավարական պատկերացումներին, դա արդեն արևմտյան բոլոր քաղաքական և վերլուծական կենտրոններում բավականին երկար տարիներ ասվում և գրվում է օրական 24 ժամյա ռեժիմով: Այս

մասին գրելն ու քննարկելն անգամ դարձել է անհետաքրքիր և անօգտակար գործ, հատկապես, որ դրա մասին մարդիկ հոգնել են և լսել, և ընթերցել: Սակայն Հայաստանում, թուրքական արքանների մեջ հայտնված քաղաքացիներին, հիմա ավելի շատ անհանգստացնում է, ոչ թե ժողովրդավարության ապագան, այլ իրենց գոյապահպանությունը: Ահա թե ինչու մեզ մոտ բավականին ցավազին է ընդունվում հանուն գազի և տնտեսական օգուտների արևմտյան ժողովրդավարությունների և ավտորիտար ադրբեջանական սուլթանատի ջերմ հարաբերությունները:

Ռուսական գազին այլընտրանք գտնելու համար Եվրամիության ներկայացուցիչները հասան ավտորիտար ռեժիմ ունեցող Ադրբեջան, կնքեցին համագործակցության պայմանագիր և Ալիևին հռչակեցին բարեկամ: Եվրահանձնաժողովի նախագահը Բաքվին անվանում է հուսալի և առանցքային գործընկեր, սակայն նույնիսկ ադրբեջանական ընդդիմությունը դա դավաճանություն է համարում: Ադրբեջանը կարող է բավարարել եվրոպացի սպառողների էներգետիկ նվազագույն պահանջները, փոխարենը Իլհամ Ալիևի հետ նման պայմանագրերն աշխատում են նրա իշխանության ամրապնդման համար: Ստացվում է, որ ժողովրդավար եվրաբյուրոկրատիան ամրապնդում է ավտորիտար սուլթանատները:

Եվրահանձնաժողովի ղեկավար Ուրսուլա Ֆոն դեր Լյաենը Բաքվում Ադրբեջանի նախագահ Իլհամ Ալիևի հետ հանդիպման ժամանակ լայն ժպտում էր, սեղմելով Ալիևի ձեռքն այն բանից հետո, երբ նրանք պայմանավորվեցին առաջիկա հինգ տարիների ընթացքում կրկնապատկել Ադրբեջանից գազի ներկրումը: Ֆոն դեր Լյաենի գնահատմամբ դա պետք է օգնի փոխհատուցել ռուսական գազի մատակարարումների կրճատումը: Փաստաթղթի ստորագրումից քիչ առաջ Եվրահանձնաժողովի ղեկավարը "Թվիթերում" գրել էր, որ ԵՄ-ն այժմ "դիմում է էներգակիրների ավելի հուսալի մատակարարներին" և Ադրբեջանին անվանեց "առանցքային գործընկեր":

Չեմ կարող ասել որքան էին անկեղծ, բայց 50 ֆրանսիացի քաղաքական գործիչներ ուղերձ են ստորագրել, որում հայտարարել են, որ ընտրելով Ադրբեջանը, Եվրոպան թուլացնում է իրեն և ուժեղացնում Իլհամ Ալիևի բռնապետությունը: Անգամ Ադրբեջանում քաղաքացիական ակտի-

վիստները իրենց հրապարակային ելույթներում նշում էին, որ Եվրոպան անտեսում է մարդու իրավունքների խախտումները Ադրբեջանում: Եվրամիության պաշտոնյաներին Ադրբեջան այցերի ժամանակ չէր խանգարի հաշվի առնել քաղաքացիական հասարակության ներկայացուցիչների կարծիքը: Այն փաստը, որ ֆոն դեր Լյաենը շփվել է միայն երկրի ղեկավարության հետ, դիտարկվում է որպես "Եվրամիության արժեքներից հրաժարում" գազի դիմաց:

Հատկանշական է, որ Ուրսուլա ֆոն դեր Լյաենը երբեք չի մեկնաբանել Թուրքիայում և Ադրբեջանում մարդու իրավունքների խախտումները: Ընդ որում, Ադրբեջանում մարդու իրավունքների հետ կապված իրավիճակը քննադատում էին եվրոպական այլ քաղաքական գործիչներ, այդ թվում՝ Գերմանական Բունդեսթագի պատգամավորները: Անցած տարվա սեպտեմբերի վերջին Ռումինիայի, Բուլղարիայի, Հունգարիայի և Սլովակիայի գազատարների օպերատորները հայտարարեցին, որ պատրաստ են օգնել կարգավորել ադրբեջանական գազի արագ և էժան մատակարարումները ԵՄ: Այդ ժամանակ Հունաստան-Բուլղարիա գազատարի բացմանը նվիրված հանդիպման ժամանակ իր հասցեին քննադատությունն անտեսած Ուրսուլա ֆոն դեր Լյաենը նորից խոսում էր „ավելի հուսալի գործընկերների,, մասին և հրճվանքով մատնացույց անում նույն դահլիճում նստած Ալիևին: Մենք հասկանում ենք, որ Եվրոպան գազի կարիք ունի, սակայն Եվրոպայի էներգետիկ անվտանգությունը չպետք է իրականացվի մարդու իրավունքների և ազատությունների ոտնահարման և Արցախում հայերի էթնիկ զտման հաշվին:

Հետազոտողները կարծում են, որ Եվրոպային երբեք իրականում չի հետաքրքրել, թե արդյոք կա ժողովրդավարություն գազ արտահանող երկրներում: Իհարկե, կուլուարներում եղել են եվրոպացի պաշտոնյաների հայտարարություններ և հանդիպումներ քաղաքացիական հասարակության ներկայացուցիչների հետ, բայց այդ հանդիպումներն ու հայտարարությունները երբեք մեծ ազդեցություն չեն ունեցել տիրող իրավիճակի վրա: Փոխարենը, դրանք ավելի շատ նման էին տուժած քաղաքացիական հասարակությանը աջակցություն հայտնելուն: Ադրբեջանը շատ հեռու է Եվրոպայից իր արժեհամակարգով, բայց Ադրբեջանի բնական պա-

շարժերն ավելի մեծ նշանակություն ունեն, քան ժողովրդավարական ճակատում նրա ունեցած հակառեռեկորդը: Չնայած Ադրբեջանում մարդու իրավունքների հետ կապված հսկայական խնդիրներին, Եվրամիությունը հիմնականում չեզոքություն է պահպանում ամենասուր հարցերում, այդ թվում՝ Լեռնային Ղարաբաղի հարցում, որովհետև երբեք էլ որևէ քայլ չարեց ինքնորոշմանն աջակցելու ուղղությամբ, սահմանափակվելով կոչերով և հայտարարություններով: Մինչդեռ Ադրբեջանը կոռուպցիայի ընկալման ինդեքսում զբաղեցնում է 128-րդ տեղը 180-ից, մինչդեռ նախագահ Իլհամ Ալիևի ընտանիքը Եվրոպայում ակտիվներ ունի և միջոցների պակաս չի զգում:

Իրավապաշտպանների տվյալներով Ադրբեջանում հարյուրավոր քաղբանտարկյալներ կան, որոնց թվում են ակտիվիստներ, քաղաքական գործիչներ և լրագրողներ: Ինչպես նշում են իրավապաշտպանները, Ադրբեջանի իշխանությունները տարիներ շարունակ աշխատում են ռեժիմի քննադատներին երկիր վերադարձնելու և նստեցնելու ուղղությամբ: Նախագահ Իլհամ Ալիևը երկրում ոչնչացրել է բազմակարծության ցանկացած նմանություն և անխնա փորձում է լռեցնել մնացած քննադատներին: Մամուլի ազատության վարկանիշում երկիրը 154-րդ տեղում է՝ Ռուսաստանի և Բելառուսի միջև: Ադմկահարույց գործ է դարձել Վրաստան մեկնած հետաքննող լրագրող Աֆղան Մուխթարլիի առևանգումը, որին բռնի ուժով բերել են Ադրբեջան և անմիջապես բանտարկել սահմանն ապօրինի հատելու համար: Ադրբեջանը նավթից ու գազից բացի հայտնի է նաև իր քաղբանտարկյալներով:

2013 թվականին Եվրոպայի Խորհրդի Խորհրդարանական վեհաժողովը (ԵԽՄՎ) չընդունեց Ադրբեջանում քաղբանտարկյալների վերաբերյալ կոչոտ բանաձևը՝ փոխարենը ընդունելով դրա "մեղմացված տարբերակը": Հետագա հետաքննության շնորհիվ պարզվել է, որ Ադրբեջանը համակարգված կաշառել է եվրոպացի պատգամավորներին, որպեսզի նրանք ավելորդ անգամ չխոսեն երկրում մարդու իրավունքների մասին: Եվրոպայում տեղի ունեցող իրադարձությունների վրա այդ կերպ ազդելու Բաքվի փորձերը որակեցին "խավիարային դիվանագիտություն": Երբ Ադրբեջանն ամեն տարի իր մոտ էր հրավիրում ԵԽՄՎ տասնյակ պատ-

գամավորների, խորհրդարանականներին թանկարժեք գորգեր և խավիար էին նվիրում: Արդյունքում վեհաժողովի 13 պատգամավորներ գրկվել են մանդատներից սկանդալի պատճառով :

Կաշառքի քաղաքականությունը ցույց է տվել Եվրոպական ժողովրդավարությունների թույլ կողմերը: Գրեթե 10 տարի առաջ ԵԽՄՎ-ում չընդունված բանաձեւը հնարավորություն տվեց Ադրբեջանի իշխող վարչակարգին ուժեղացնել բռնաճնշումները, որոնք մեկ տարի անց դարձան ամենահայտնի իրավապաշտպանների եւ լրագրողների ձերբակալությունները և ՀԿ-ների աշխատանքի սահմանափակումները: Երբ առանցքային եվրոպական ինստիտուտը չընդունեց մի փաստաթուղթ, որը կարող էր պաշտպանել նրանց իրավունքները, ովքեր հետագայում ձերբակալվեցին և դատապարտվեցին երկարատև ազատազրկման, միանգամայն պարզ դարձավ, թե որքան քիչ է Եվրոպան մտածում Ադրբեջանի Ժողովրդավարական վերածննդի հեռանկարների մասին և որքան արժեքավոր է գազը ժողովրդավարության համեմատ:

Ուրսուլա ֆոն դեր Լյաենի հետ Իլհամ Ալիևի ներկայիս պայմանագիրը եվրոպացիների կողմից հռչակված ժողովրդավարական արժեքների գրեթե դավաճանություն է: Ադրբեջանի հետ հարաբերություններում Եվրոպան առանձնացնում է էներգետիկական ժողովրդավարությունից: Ադրբեջանը միակ բռնապետական ռեժիմը չէ, որին ԵՄ-ն դիմել է հանածո գազի այլընտրանքային մատակարարումների համար Ուկրաինա ռուսական ներխուժումից հետո, կան նաև Մաուրյան Արաբիա և Քաթար, երկրներ, որտեղ ժողովրդավարության հետ ամեն ինչ նույնպես այդքան էլ լավ չէ: Քաղաքագիտական հետազոտություններն արդեն ցույց են տվել, որ նավթով և գազով հարուստ երկրներում ժողովրդավարությունը զգալիորեն խաթարվել է, իսկ արդյունահանող ճյուղերից դրամական միջոցների ներհոսքը թույլ ժողովրդավարություններին և ավտորիտար պետություններին դրդում է հետագա բռնաճնշումների: Եվրահանձնաժողովի և ԵՄ կառավարությունների համար ավելի կարևոր է ցույց տալ իրենց ընտրողներին, որ նրանք փորձում են մեղմել էներգետիկ ճգնաժամը, մինչև նույն ժամանակ թաքցնելով հետևանքները մարդու իրավունքների համար: